

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ARXITEKTURADA GEOMETRIK NAQSH GIRIH KOMPOZITSIYALARINING O'RNI.

Kamalova Dilnoza

*Berdoq nomidagi Qoraqalpoq davlat
universiteti o'qituvchisi,
Telefon: +998913938889*

Annotatsiya: *Me'moriy yodgorliklar va yangidan bunyod qilinayotgan milliy uslubdagi turli bino va inshootlarning tarz va intererlaridagi girih naqshlarining o'ziga xosligi.*

Kalit so'zi: *Girih - arabcha so'z bo'lib "tugun", "chigal" degan ma'noni anglatadi. Har bir girih haqiqiy va ko'chma ma'noda va o'ziga xos tugun hisoblanadi. Girih tugunlar hosil qiluvchi to'rlarda yasaladi. Girih yechimini topish uchun "tugunni"ni yechish va ipning uchini topish kerak. Bularning hammasi asosiy figurani topib uning to'rdagi aniq o'rnini topishdan iborat.*

Abstract: *The uniqueness of girih patterns in the style and interiors of architectural monuments and various newly constructed buildings and structures in the national style.*

Keyword: *Girih is an Arabic word meaning "knot," "tangled." Each girih is considered a unique knot, both in the literal and figurative sense. Girih is made on knot-forming meshes. To find the solution to the problem, it is necessary to untie the knot and find the end of the thread. All this consists in finding the main figure and finding its exact position in the grid.*

O'zbekiston arxitektura yodgorliklaridagi geometrik naqshlar asosan aylana geometriyasiga asoslangan, ya'ni sirkul va chizg'ich yordamida yechiladi. Uning asosida aylanani teng qismlarga bo'lib, unda to'r va o'qlar hosil qilishdan iborat. Girihlarni bajarish ketma-ketligidan keyin, naturada bajarish bosqichi keladi. Bu bosqichda matematik qonunuiyatlar emas, balki material imkoniyatlarida foydalanish, naqqoshlik texnikasi, individual stil, ustaning ish uslubi va san'at bilan bog'liq bo'lgan estetik vaziyat birinchi o'ringa chiqadi.

Qaroqalpog'istor xududi Xo'jayli tumanida joylashgan Mizdakxon majmuasidagi Nozlimxon Suluv maqbarasi

Chiroyli Mazlum Sulu Xon maqbarasi oxirgi Xorazmshohlar davrida, mo'g'ullar bosqinidan oldin, XII-asr oxiri yoki XIII-asr boshlarida qurilgan. U ichkarida bezatilgan majolika, ehtimol mahalliy sifatida qilingan va oltin rang bilan ishlangan.

Maqbaraning yer ustidagi gumbazi mo'g'ullar tomonidan vayron qilinganga o'xshaydi, xuddi kirish eshigi ustidagi portal kabi. Mo'g'ullar davrida maqbara ziyoratchilarni ziyorat qilish uchun zamin darajasida bir nechta xonalar qurilganidan beri muhim muqaddas markazga aylanganga o'xshaydi. Temur vayron qilganidan keyin Mizdaxkan bu joy qum qatlami ostida ko'milgan va buyrug'i bilan XVII-asrga qadar qayta ochilmagan Xiva xoni.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Keyinchalik u muqaddas joy emas, balki shamanlar uchun markazga aylandi. Devorlarda topilgan fors yozuvlari qayta ochilgandan so'ng savdogarlar tomonidan yozilgan bo'lishi mumkin. Tarjimalar A. Nekrasov tomonidan 1930 yilda nashr etilgan. Birinchi yozuvda "hayot juda chiroyli, ammo juda qisqa ekanligi achinarli" deyilgan. Ikkinchisi "qayg'uga to'la bu kichkina xonada men uchun juda yomon deb o'ylamang" dedi.

Markaziy Osiyoda er osti maqbarasini topish juda g'ayrioddiy, bu ba'zi me'morlarni bino qal'aning bir qismi kabi boshqa narsa bo'lishi mumkin deb taxmin qilishiga olib keldi. Arxeologlar buni o'sha paytda Xorazm ishlarida muhim rol o'ynagan va qo'rg'on uslubidagi dafn marosimlarini davom ettirgan qudratli Qipchoq ko'chmanchilarining muhim bo'g'ini sifatida izohlaydilar. Xorazmshoh Tekesh (1172-1200) hatto qipchoq xotini, shafqatsiz Furqon-Qatun ham bor edi.

Biz bilamizki, maqbara bir nechta odam uchun qurilgan va uning hayoti davomida qurilganligi aniq, chunki zamin allaqachon qurib bitkazilgan va dafn xonalarini qazish uchun ochiq singan bo'lishi kerak edi. 1928 yilda Yakubovskiy maqbarani ko'zdan kechirganda, hali ham ikkita bezovtalanmagan dafn etilgan joy bor edi, ammo keyinchalik ular talon-taroj qilindi. Kirish joyiga qaragan qabrda ayolning qoldiqlari bor edi, bu o'sha paytda ba'zi ayollar erishgan yuksak maqomdan dalolat beradi.

Hozirgi maqbara to'liq tiklandi, bu vazifa arxeologik qazishmalardan so'ng 20 yildan 1960 yilgacha 1980 yilgacha davom etdi. Pastki darajalarning aksariyati hali ham asl plitkalarini o'z ichiga oladi, ammo yuqori darajalar ko'payish plitkalaridan rekonstruksiya qilingan.

Maqbarada yotgan odamlarning kimligi haqida biz hali ham tasavvurga ega emasmiz, bundan tashqari ular o'sha davrning muhim shaxslari bo'lgan bo'lishi kerak. Mazlum Sulu Xon nomi mahalliy Qaraqalpaq afsonasidan kelib chiqqan. Mazlum Sulu Xon go'yoki Mizdaxkan gubernatorining go'zal qizi edi. Barcha mahalliy bakalavrlar xohlaganiga qaramay, Mazlum Sulu Xon kambag'al quruvchini sevib qolgan. Munosib kuyovning yo'qligidan hafsalasi pir bo'lgan gubernator bir kecha ichida osmon kabi baland minora qura oladigan yigitga qizining qo'lini berishini ahmoqona e'lon qildi. Tabiiyki, kambag'al quruvchi minorani qurishga muvaffaq bo'ldi, lekin ertasi kuni ertalab kelinining qo'li uchun saroyga kelganida, hokim rad etdi. Xafa bo'lgan yigit minora tepasidan sakrab tushdi, faqat chiroyli va g'amgin Mazlum Sulu Xon ergashdi. Yuragi ezilgan hokim minorani yo'q qilishni buyurdi. Yosh sevishganlar birgalikda dafn qilindi va minora xarobalaridagi g'ishtlardan foydalangan holda ularning qabri ustiga maqbara qurildi.

Xiva naqshi monumental bezak san'ati stilining o'ziga xos yo'nalish sifatida Xiva xonligi poytaxtida qurilish ishlari kuchaygan davr – XIX asrning birinchi yarmiga to'g'ri keladi. Arxitektura yodgorliklarida (Pahlavon Mahmud maqbarasi, Muhammad Aminxon madrasasi, Olloqulixon madrasasi va b.) monumental gumbazli binolar odamga og'ir ta'sir qiluvchi massivlik xususiyatlardan yiroq bo'lib, yengil va keng fazoviy bo'lib tuyiladi. Bu yodgorliklarning tashqi va ayniqsa ichki qismlarini bezashda ishlatilgan ko'k rangli mayolikalar katta ahamiyatga ega.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Hozirgacha saqlanib kelingan me'moriy yodgorliklar va yangidan bunyod qilinayodgan milliy uslubdagi turli inshoot va yodgorliklarda girihlar bilan bir qatorda islami naqshlar ham keng qo'llaniladi hamda ular o'zlarining nafisligi bilan girihlardan qolishmaydi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Adabiyotlar:

1. E.I. Ro'ziyev "Geometrik va proyeksiyon chizmachilik" o'quv qo'llanma Toshkent-2010
2. K.D. Raximov A.S. Uralov "Landshaft arxitekturasi obektlarini loyhalash" darslik. "Sano-standart" nashriyoti: Toshkent-2015
3. Sh. Qalliqlishov, M. Amanbaev "Qaraqalpaq milliy naqshlari". 2011
4. <https://meros.uz>, <https://mHYPERLINK> <https://mfa.uz/>"faHYPERLINK
<https://mfa.uz/.uz>

